

Merkezden düşen Batı'nın Ortadoğu'da verdiği tepkiler

Ensar Nişancı

Prof. Dr. Namık Kemal Üniversitesi, İİBF Dekanı

Konuşan: Habibe Işık

Ortadoğu sizin zihin haritanıza neresini ifade etmektedir?

Ortadoğu denen yere Türkiye'den baktığımız zaman, Türkiye'nin güneyindedir. Biz güneye Ortadoğu diyoruz. Bana göre Ortadoğu kavramı Ortadoğu'yu göstermiyor. Dünyanın merkezinin neresi olduğunu gösteriyor. Kendisinden ziyade, onu Ortadoğu olarak gösteren şeyin ne olduğunu gösteriyor. Dolayısıyla, Ortadoğu'yu anlamak için, Ortadoğu olarak bilinen yerin sınırlarına bakmak yetmiyor. Zaten sınırları da yok. Bugün dünyada hiçbir uzman Ortadoğu şurasıdır diyemez. Batı'nın, daha doğrusu Merkez'in taleplerine göre genişler, daralır, yeniden şekil alır. Mesela, ABD 11 Eylül'den sonra, Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) diye bir proje çıkardı. Daha önceden Ortadoğu dedikleri yerin sınırlarını genişlettiler; Pakistan'ı, Afganistan'ı ve Kuzey Afrika'yı da içine aldılar. Dolayısıyla Ortadoğu kavramı içindeki aktörlerin iradesi ile değil, dünya haritasını çizme kudreti olan dışarıdaki Merkez'in ihtiyaçlarına göre yeniden şekillenen bir coğrafyadır. Ama sadece bir coğrafya değildir. Fizikî harita olduğu kadar, zihinsel bir haritadır. 'Batı'nın dışının ortası neresidir?' diye sorarsak daha doğru bir soru sormuş olacağız. Doğu dediğimiz yer... Soğuk Savaş döneminde Doğu Blok'u diye bir blok vardı, burada İslâm'dan hiç söz edilmezdi. Doğu denince komünizm anlaşılırdı, Rusya anlaşılırdı. Ama bugün doğu denince İslâm anlaşılır. O nedenle bu daha çok zihinsel bir harita. Evet, fizikî haritada denk düştüğü yerler var, belirleyebiliriz bunu, ama aslolan Batı'nın kendi referans noktalarına göre yeniden tanımladığı bir yer olması söz konusu.

*Doğu'nun
ne olduğunu
sormak lazım.
Asıl soru budur.
Biz Doğu'yu
anlamadan
Ortadoğu'yu
anlayamayız.
Uzakdoğu'yu da
anlayamayız.*

Doğu nedir öyleyse?

Yani, Doğu'nun ne olduğunu sormak lazım. Asıl soru budur. Biz Doğu'yu anlamadan Ortadoğu'yu anlayamayız. Uzakdoğu'yu da anlayamayız. Doğu, modernliğin dışındaki coğrafyadır. Mesela, Bosna Batı Blok'u içerisinde-
dir. Ama Batılılar bunu Batı'da kabul etmezler. Doğu'yu temsil eder. Peki,
Japonya nerdedir? Doğu'dadır. Ama Batı kabul edilir. Yani, Doğu ve Batı
coğrafi işaretler olmaktan ziyade zihinsel işaretlerdir. Bu zihnin bazen teces-
süm etmiş halleri oluyor, ama orjin olarak Ortadoğu dediğimiz yer, Osmanlı
coğrafyasıdır. İngilizlerin Ortadoğu'su ile Amerikalıların, Ortadoğu'su, Av-
rupa Birliği'nin Ortadoğu'su aynı değildir. Batılıların amacı kendini merkeze
koymak oldu hep. Batı Rönesans ile beraber modernlikle kendilerini mer-
keze koydu. Rönesans, yeniden doğuş demek. Bu doğuş öyle bir doğuş ki,
geçmişten gelen tüm kötülüklerin temizlendiği yepyeni bir varoluş biçimi.
İşte bu varoluş sürecinde, kendileri dışındaki herhangi bir varlığın, ahlakî bir
değerinin, medeniyet değerinin olmadığına inanıyorlar. En iyiyi bulduklarına
inanıyorlar. O nedenle Batı, benimle eş değer olabilecek hiçbir şey yoktur diye
düşünüyor. Bu nedenle Doğu kendi referanslarından hareketle değil, Batı'nın
ne olmadığı üzerinden tanımlanan bir kavram. O nedenle bugün, IŞİD de-
diğimiz vakit, hiçbir Müslüman anlayamıyor, ama Batılılar o kadar iyi anlıyor
ki, tam da İslâm bu diyor. IŞİD bir oryantalist tezahürüdür.

Ortadoğu'yu İslâm âlemi olarak belirlemek de mi oryantalist bir te- zahür? İslâm Alemi kavramı üzerinden değerlendiresek Ortadoğu'yu?

Bence bu da çok yanlış bir şey. İslâm Alemi'nde biçimlendirici ilke din
midir, milliyetçilik midir? Mesela İran'da söz konusu olan din midir, yoksa
Farisicilik midir? İran'da bir insanın Şiî mezhebinin dışında olması tekfir
nedenidir. Dolayısıyla, İslâm mezhebe göre şekillenir orada, mezhep İslâm'a
göre şekillenmez. Türkiye'ye baktığımız zaman daha çok hâkim olan İslâm,
Türk İslâmcılığıdır. Refereans İslâm'ın kendisi değil İslâm Alemi'nde. Çok
fazla şey karışıyor içine. Bediüzzaman Hazretleri'nden bir örnek vermek istiyorum.
Ehl-i kitapla ittifak konusunda şunu diyor: "Her bir Müslüman'ın
her bir sıfatı Müslüman olması lazım olmadığı gibi, her bir kafirin dahi
bütün sıfat ve sanatları kafir olmak lazım gelmez." Burada bakış açısı çok
farklı. Kimliğin çok farklı katmanları var. Nasyonalist katmanı var, kabileci
katmanı var, egoist katmanı var, var da var. Sonra da İslâm makyajı var,
örtüsü var ya da kendisi var, her neyse... Dolayısıyla İslâm Alemi derken,
bu tabirin belirli bir yeri tastamam tanımladığını düşünmemek gerekiyor.
Kültürel ve sosyolojik olarak değerlendirebiliriz. Ama Risale-i Nur pers-
pektifinden baktığımız zaman, İslâm; insanın nefsinde, kalbinde, ruhunda,
manevî dünyasında ne kadar var, ona bakıyor. İslâm'ı bir iman meselesi ola-
rak değerlendirdiğimiz vakit bu dünyaya sığmıyor. Ahiret boyutu da var.

İttihad-ı İslâm'ı bugünkü pratikler açısından nasıl değerlendirebiliriz?

İttihad-ı İslâm'ı, Müslümanların varoluşsal bir krize düştükleri noktada,
büyük bir meydan okuma ile bir tedafü hareketi olarak görmek gerekiyor.
Çünkü Batılılar, Müslüman ülkelerini farklı farklı araçlar ile parçalayıp, onlar

üzerinde hakimiyet kuruyorlar. Dolayısıyla, 'bu hakimiyete karşı koymak için ne yapmak gerekir?' sorusunun cevabını İttihad-ı İslâm'da buluyoruz. Yani, İttihad-ı İslâm, nasıl kendimizi savunuruz, sorusunun cevabıdır. 'Kendimizi nasıl ifade ederiz?' sorusunun cevabı değil belki; yanlış yerlere koyuyoruz bunları, kontekstini yanlış oluşturuyoruz.

Arap Baharı süreci ve gelinen durum için neler söyleyebilirsiniz?

Bu coğrafyaların hürriyete ve adalete çok ihtiyacı olduğu kesin. Bölgenin çok şeye ihtiyacı var; ama hal-i hazırda olanlara ihtiyaçlar üzerinden değil de realiteler üzerinden baktığımız vakit, iç dinamiklerin ne hürriyet üretecek, ne ekmek üretecek bir yetkinliğe ulaşmadığını görüyoruz. Dolayısıyla Arap Baharı diye gözüken şey aslında çalınmıştır. Mesela Mısır'da İhvan, Tahrir meydanına dökülen insanlar gerçekten hürriyet istiyorlardı, barış dilini kullanıyorlardı. Fakat, daha sonra gördük ki, bu talep başkaları tarafından çarpıtıldı, çalındı. Amaçlarının tam karşısını üretti. Mesela Mısır'daki Sisi yönetimi, kendisinden önceki Mübarek yönetimini aratır bir noktaya geldi. Suriye'deki hareket İslâm dünyasını güçlendirmek yerine, İslâm'ın mezhepleştirilmesi sonucunu doğurdu. Yükselen İslâm süreci gerçekleşmedi. Fakat süreç devam ediyor. Ben, Ortadoğu'da olup bitenlerin, Ortadoğu'nun iç dinamikleri ile değil; Dünya'da yaşanan fetret dönemi açısından, Batı'nın merkezden düşme karşısında verdiği tepkiler noktasından okunması gerektiğini düşünüyorum. Ortadoğu'daki bütün hareketlere bu gözle bakmak gerekiyor. İŞİD'e, PYD'ye, Hizbullah'a, Selefi ve Vehhabî hareketlere, hepsine bu açıdan bakmakta fayda var. Bu durumun kontekstini kurarken, belirleyici olan parametrelerin neler olduğuna baktığımızda, iç dinamiklerden daha fazla dış dinamiklerin etkisinin olduğunu görüyoruz ve Arapların bir kez daha 'hürriyet bizim elimizde değil, ekmek bizim elimizde değil, biz kendi kaderimizi tespit edebilecek kapasiteye erişmedik' dediklerine şahit oluyoruz. Ortadoğu merkez haline gelemedi.

Peki bu sürecin sonunu nasıl görüyorsunuz?

Batı'nın merkezden düşmesi ile ilgili bir kriz var ortada. Müdahale alanı Ortadoğu. Ortadoğu daha konjonktürel krizlerle yüzleşirken, Batı da daha yapısal krizler yaşıyor. Bu krizler, liberalizm, demokrasi, teknoloji... Bu krizleri aşmak üzere Ortadoğu bir ameliyat alanı olarak görülüyor. Mesela teknoloji krizini çözmek için, Ortadoğu'da büyük devletlerin olmasını istemiyorlar. O nedenle İŞİD küçültücü bir güç olarak ortaya çıktı. Mesela Batı, Kürt devleti kurulmak istenmesine karşı, onlara hak verdikleri için değil, Türklerin güçlenmesine engel olmak için destek veriyor. Aynı şekilde İran destekleniyor. Şii inancını, modernliğe daha yakın gördükleri için değil, İslâm'ın bütünleştiren tarafını erozyona uğrattığı için destekliyorlar. Dolayısıyla Ortadoğu'daki olayları, Batı'daki krizin yansımaları olarak görmek lazım. Biz henüz Batı'nın varlığını tehdit eden bir kriz göremiyoruz. Bu kriz olmadığından değil, Batı'nın gücünden dolayı. Zayıflayan bir potansiyeli var, ama kapasitesinin büyüklüğünden dolayı o zayıflığı örtmeye çalışıyor. Bunun artçı şoklarını Ortadoğu'da görüyoruz.

Bu coğrafyaların hürriyete ve adalete çok ihtiyacı olduğu kesin. Bölgenin çok şeye ihtiyacı var; ama hal-i hazırda olanlara ihtiyaçlar üzerinden değil de realiteler üzerinden baktığımız vakit, iç dinamiklerin ne hürriyet üretecek, ne ekmek üretecek bir yetkinliğe ulaşmadığını görüyoruz.

Ortadoğu'daki olayları, Batı'daki krizin yansımaları olarak görmek lazım. Biz henüz Batı'nın varlığını tehdit eden bir kriz göremiyoruz. Bu kriz olmadığından değil, Batı'nın gücünden dolayı. Zayıflayan bir potansiyeli var, ama kapasitesinin büyüklüğünden dolayı o zayıflığı örtmeye çalışıyor. Bunun artçı şoklarını Ortadoğu'da görüyoruz.

Bu noktada Türkiye'yi nasıl konumlandırıyorsunuz?

Devir değişiyor. Devir değişirken, güç aracı olan şeyler güçsüzlüğe, güçsüzlük aracı olan şeyler ise güce dönebilir. Mesela, Antalya'da miras bölünürken kadınlara deniz kenarı olan yerler verilmiş. Çünkü ziraat yapılamıyor buralarda. Erkekler deniz kenarlarından uzak durmaya çalışmış. Fakat devir değişip, ziraatin yerini turizm alınca, deniz kenarları çok kıymetlenip, kadınlar büyük patron olmaya başladı. Aynı şekilde, dünyada böyle bir devir değişimine şahit oluyoruz. Türkiye Antalya'daki bayanların konumuna doğru gidiyor. Devir bizim lehimize. Dengeler değişiyor, güç araçları değişiyor. Türkiye'yi zayıflatan unsurlar, Türkiye'nin güç kaynaklarına dönüşüyor. Mesela, Türkiye'nin bu zamana kadar mücadele ettiği şeylerden birisi İslâm'ın bir tehdit olarak görülmesiydi. Ama şuan İslâm Antalya'nın denizi gibi bir güç kaynağına dönüştü. İslâm üzerinden Ortadoğu'nun her yerine gidebiliyorsunuz. Türkiye'nin bu anlamdaki geçmiş mirası bir yük değil, onu kanatlandıran bir güce dönüştü. Nüfus Türkiye için çok büyük bir problemdi vaktiyle, şu an da en büyük bir imkâna dönüştü. Dolayısıyla Türkiye yeni devrin en avantajlılarından. Kazananlarından demek istemiyorum, çünkü kazanmak avantajları değerlendirmekle ilgili bir şey, heba etmemekle ilgili. Birileri bunu bizim elimizden almaya çalışabilir, bu arsayı kaptırmamak lâzım.

Gelişen olaylar ışığında Türkiye'nin Ortadoğu politikalarını yeterli görüyor musunuz?

Türkiye'nin bugüne kadar yapmış olduğu politikalar kapasitesine göre değil, potansiyeline göre idi. Yani Türkiye'nin geleceğindeki büyük Türkiye hayali ile, dünün küçük Türkiye'sini büyük işlerinin altına soktu. Dolayısıyla Türkiye'nin belini incitti bu durum. Ama bunu anladı Türkiye. O nedenle geçmişten ders çıkararak yeni bir politika belirlemeye ihtiyaç var. Bunun işaretlerini görüyorum. Türkiye gücünün sınırlarını gördü. Potansiyeline göre hareket ediyordu, şimdi ise gücünün sınırlarına göre hareket etmesi gerektiğini anladı. Ama bu arada çok önemli darbeler de yedik. Türkiye, Ortadoğu konusunda daha rasyonel, daha realist politikalar belirlemesi gerektiğini anladı. Türkiye, on yıl önce bugünkü durumu görseydi Suriye politikasını uygularmıydı? Bence uygulamazdı. Bu nedenle Türkiye'nin zihin haritalarını gözden geçirmesi gerekiyor.

Ortadoğu'nun geleceğini konuşurken Filistin meselesini nereye koyabiliriz?

Evet, Filistin bizim için önemli; ama şu an Suriye'nin durumunu göz önüne aldığımızda, önemini bir noktada yitiren bir bölge olduğunu düşünmemiz gerekiyor. Bu önemsiz bir yer olduğu veya sorunlarının çözülmemesi gerektiği anlamına gelmiyor. Ama dünya genelinde Filistin'in lehine bir kamuoyu oluştuğuna şahitlik ediyoruz. Filistin Batılı devletler tarafından tanınıyor artık, resmen bağlayıcılığı olmasa da böyle bir temayülün varlığını görüyoruz. Ama, bence bütün bu sorunların çözülebilmesi için dünyadaki statükonun yeniden şekillenmesi gerekiyor. Bir örnek vereceğim. Bir insan

şeker hastalığına yakalandığı zaman, bu hastalık gözlerinde görme kaybı olarak tezahür eder, damarlarında tansiyon olarak, incelme olarak, parmaklarında başka bir rahatsızlık olarak tezahür eder. Eğer siz göze veya parmağa odaklanırsanız, bunlarda yapacağınız tüm operasyonlar gündelik olmuş olur. Kişinin şeker hastalığına odaklanılarak bir tedavi uygulanması, hayat rejiminin değiştirilmesi gerekir oysa. Dolayısıyla, Ortadoğu'nun düzelebilmesi için, dünyanın, uluslararası sistemin rejiminin değişmesi gerekir. O değişmeden sorunun biri biter öbürü gelir. Daha iyi bir sorun bulduklarında, mevcut sorunları terk edeceklerinden emin olmamız gerekir.

Bediüzzaman Said Nursî'nin İslam âleminin geleceği ile ilgili tespit ve söylemlerini bugünkü konjonktürde nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bediüzzaman Said Nursî olması gerekenleri söylüyordu. Söylediklerinin nasıl gerçekleşebileceği üzerine düşünmek gerekiyor. O günün şartları düşünüldüğü vakit; olması gerekenlerden biri, kiblesizlik meselesine çözümdü. Bu açıdan doğru yolu işaret ediyor oluşu çok önemliydi. O günlerde, siyasal İslâm vardı, nasyonalizm hareketleri vardı. Bu gibi şeylere karşı Bediüzzaman, İttihad-ı İslâm hareketini salık verdi. Ve bu hareket üzerinden bir dil geliştirmişti. Bugün, olması gerekenler konusunda zihinlerin daha fazla mutabakat sağladığını görüyoruz. Bediüzzaman'ın o günlerden bugünü görmesi çok isabetli. Bugün dile getirilen görüşlerde Bediüzzaman referans verilme dahi, onun fikirlerinin benimsendiğini görüyoruz. Mesela İhvan'ın daha sosyal bir hareket olması gerektiği anlaşılmaya başlandı. Siyasalcılığın ne kadar bozucu olduğuna sadece İhvan'da değil Türkiye'de de şahitlik ettik. İslâm'ın siyasallaşmasının, İslâm açısından bir tehdit olduğunu ve içerden kuşattığını anlamamız gerekiyor. Bu açıdan baktığımızda belirlenen vizyonun gerçekleştirilmesi gerekiyor ve bunun için de "nasıl" sorusunun cevaplarının bulunması gerekiyor. Bunun cevabını da Bediüzzaman vermiş. Peki 'bunları nasıl gerçekleştireceğiz?', asıl sorun burada. Bugün bunun alt yapısını yapmak, İslâmî cemaatlerin en temel sorumluluğudur. Bediüzzaman bunu demiş, doğru demiş, demekten öte, bu doğruların proje haline getirilmesi gerekiyor. Bunun üzerine çokça düşünmek gerekiyor. Hastalığın teşhisi tedavi açısından çok önemli, ama teşhis tedavi değil. Tedavi için kolektif bir akılla, istişare ile üzerinde düşünüp, kararlar almak ve uygulamak gerekiyor. Bu anlamda Risale-i Nur'u yeniden okumaya şiddetle ihtiyacımız var.

O günlerde, siyasal İslâm vardı, nasyonalizm hareketleri vardı. Bu gibi şeylere karşı Bediüzzaman, İttihad-ı İslâm hareketini salık verdi. Ve bu hareket üzerinden bir dil geliştirmişti. Bugün, olması gerekenler konusunda zihinlerin daha fazla mutabakat sağladığını görüyoruz. Bediüzzaman'ın o günlerden bugünü görmesi çok isabetli. Bugün dile getirilen görüşlerde Bediüzzaman referans verilme dahi, onun fikirlerinin benimsendiğini görüyoruz.

